

EL FONTS PERE CALDERS DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

La història del llegat. Algunes precisions

L'interès i l'admiració que molts dels professors de literatura catalana de la Universitat Autònoma sentíem per l'obra de Pere Calders i, també, per la seva persona i l'actitud cívica que havia anat mantenint al llarg dels anys, ens va portar a proposar-lo per al doctorat *honoris causa* per la nostra universitat. Calders es va prendre la nostra proposta amb humor i modèstia, però, alhora, amb una gran il·lusió i va posar-se a treballar intensament en la «lliçó doctoral». Els contactes i l'amistat establerts anteriorment es van intensificar i, una vegada més, vam tornar a especular amb ell sobre els papers, les obres inèdites o inacabades, la correspondència i sobre el seu pare, l'escriptor modernista Vicenç Caldés i Arús. El centre del nostre interès era, no podia ser d'altra manera, aquella famosa novel·la de guerra, *La cèl·lula*, misteriosament desapareguda —ens explicava— l'any 1962 dins un bagul extraviat en el viatge de retorn de l'exili americà.

Sigui com sigui, Calders va decidir que lliurava, a la Universitat Autònoma, l'hipotètic contingut d'aquell famós bagul, que ara resultava que era a mans del seu fill gran, Joan Caldés, a Bellaterra. El bagul va resultar que era més famós que real i, òbviament, de *La cèl·lula* no se'n coneixia ni el rastre. En Joan ens va fer lliurament d'un primer bloc de material. Es tractava bàsicament de papers de Vicenç Caldés, que era, al capdavant, qui havia construït i qui havia viscut a la casa de Bellaterra. Va venir, després, massa precipitadament, la mort d'en Pere i, fos per aquest interès nostre per la seva obra o simplement perquè així ho va creure convenient, vam saber per la seva filla que abans de morir havia decidit que els seus papers vinguessin a l'Autònoma. En Joan, el seu fill gran, en vendre la casa de Bellaterra i haver-la de buidar, es va afegir a la voluntat paterna: ens va cedir tot un fons bigarrat de revistes i materials diversos de difícil qualificació, relacionats, en bona part, amb l'activitat professional de Vicenç Caldés en el món de les arts gràfiques. S'hi comptava també tot aquell fons de papers i llibres que una família va acumulant amb els anys, un fons dispers (la casa era només d'estiueig) bé que en aquest cas prou interessant perquè comprenia llibres i materials relacionats amb la infantesa i joventut d'en Pere. Paral·lelament, i de la mà de la Tessa, la filla petita d'en Pere, que actuava com a representant del conjunt familiar, ens van començar a arribar papers diversos, en aquest cas sí, de Pere Calders, la majoria originals, alguns d'inèdits. El pis del carrer Borrell s'havia hagut de desfer precipitadament perquè havien sorgit alguns problemes amb les canonades d'aigua. En tot cas, els papers no en van patir i, en diverses tongades, van anar arribant a l'Autònoma, la

darrera amb vistes ja a l'exposició [*Pere Calders. Els miralls de la ficció*](#) (presentada al CCCB entre el 7 d'octubre del 2000 i el 28 de gener del 2001)

Com és sabut, aquesta exposició havia nascut estretament lligada amb l'existència d'aquest llegat documental i una de les seves raons de ser era, ni més ni menys, la de donar-lo a conèixer. Tot i que Pere Calders no ens exigia res a canvi, el lliurament i acceptació del llegat ens obligava, a la Universitat Autònoma de Barcelona i a tots nosaltres en concret, a assumir una doble responsabilitat: d'una banda, vetllar per la bona conservació del fons documental i promoure'n l'estudi; de d'altra, responsabilitzar-nos de manera especial en la difusió i actualització de la memòria de Pere Calders com a escriptor. Amb l'exposició i el simposi [*Pere Calders i el seu temps*](#) (celebrat a Barcelona i a Bellaterra del 15 al 17 de novembre del 2000) iniciàvem l'acompliment d'aquesta funció.

El fons va comptar amb un primer inventari realitzat per Magda Alemany entre el juny de 1995 i el novembre de 1996, gràcies a un ajut de la Institució de les Lletres Catalanes. Eren 214 pàgines que van ser, fins fa ben poc, el referent d'aquest fons. Actualment el llegat s'ha completat i ja és a la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma, inventariat i catalogat definitivament. Ben aviat se'n publicarà l'inventari. Esperem, a més, que sigui en bona part consultable a través d'internet.

Com a última precisió, cal dir que el llegat no inclou el material fotogràfic i fílmic de Pere Calders, llevat de 17 rodets de negatius que fins ara no s'havien revelat. Els rodets contenen 450 fotografies familiars pertanyents a l'època de maduresa de l'escriptor, quan ja havia retornat a Catalunya. D'altra banda, amb vistes a l'Exposició, la família ens va permetre accedir als àlbums de fotografies familiars, i gràcies a això s'han pogut incorporar al fons, en format digital, 720 fotografies, que ressegueixen gairebé totes les etapes de la vida de l'escriptor.

Els papers de Vicenç Caldés

En primer lloc, comptem amb un conjunt de documentació important (bé que molt dispersa) de Vicenç Caldés i Arús. Inclou alguns documents notariaus, partida de naixement, factures, etc. La part més interessant fa referència a la seva documentació professional com a viatjant de comerç i lletraferit. Com a viatjant de comerç, trobem en primer lloc una amplíssima col·lecció de postals trameses a la seva família, pares, germà i a Teresa Rusiñol, promesa i després muller, que ens documenten detalladament els seus viatges, especialment en els primers anys de segle, entre el 1904 i el 1910. Són els anys, també, en els quals participa en l'onada modernista: aquestes postals posen de manifest una xarxa de relacions entre escriptors molt marginals i un pòsit de vida literària i cultural

interessantíssima. Esmento alguns d'aquests noms: J. Bosch i Romaguera (de la Bisbal), Anton Busquets i Punset, Carles Camí, J. Collell i Serra, mossèn Ramon Garriga, Xavier Montsalvatge, A. Ribas Llagostera, R. Ribera Llovet, J. Vives i Borrell, Albert Torrelles, etc. Són escriptors que es mouen per la premsa local (i la xarxa funciona perquè col·laboren els uns en les revistes dels altres), els Jocs Florals locals o de barri (la Bisbal, Molins de Rei, etc.) i, sobretot, en el món del teatre. Així, de Caldés se'n conserva algun manuscrit, com el de la comèdia paròdica *Samson y Borilla ó la venganza de un payés y Neris ensancrentada*, escrit per Vicenç Caldés i A. Daroca, i que és objecte com a mínim de dues representacions d'aficionats en els primers anys de segle.

El material imprès que es conserva d'aquests anys és molt dispers: de les seves col·laboracions a *Enllà*, de Molins de Rei, una revista que ell va dirigir, el fons no aporta res. Només un volum incomplet dels Jocs Florals de Molins de Rei del 1907, en els quals actuava com a secretari. Hi consten les peces teatrals publicades: *Una boira. Pas de comèdia* (Barcelona, 1908), estrenada en «representació íntima» al Centre Catalanista de Molins de Rei el 19 de maig de 1907 i, en sessió pública, al Teatre Principal i dins els Espectacles-Audicions Graner, el 7 de gener de 1908; i, força deteriorat, un exemplar de *Quan les arrels han mort. Drama en tres actes i en prosa* (Biblioteca Teatràlia, Barcelona, 1910), la seva obra més ambiciosa, estrenada el 9 d'abril d'aquest mateix any al Teatre Romea, amb Elvira Fremont i August Barbosa, i que va constituir un autèntic fracàs. No hi ha, però, la seva traducció de Shakespeare, *Conte d'hivern*, del 1909, per a la «Biblioteca Popular dels Grans Mestres», que publicava E. Domènech. Sí que hi ha, bé que amb algunes llacunes, la revista *El Teatre Català* (1912-1917), a la qual col·laborava habitualment sota el pseudònim «Puck».

Tornem a trobar un bloc de documentació dels anys 1918-1923, quan Caldés i Arús, tancada la revista *El Teatre Català*, col·labora a la secció de contes de *La Publicidad* i es fa amb Oller i Rabassa, J. Cortés Buhigas, Joan Draper i Pau Griera, entre d'altres, grups marginats pel Noucentisme i ancorats en posicions més aviat vuitcentistes. Caldés torna a escriure, però amb prou feines publica i quan ho fa és a la col·lecció «La Novel·la Nova» (en dues ocasions: *Deslliurança* el 1918 i *Una aventura* el 1919), perquè no arriba ni a accedir a «La Novel·la d'Ara», al concurs de la qual havia presentat una novel·la, *Romiatge d'un visionari*, que tenim inèdita i que no va merèixer ni tan sols una menció. També pertany a aquests anys, al 1918 en concret, una obra de teatre inèdita: *Babel*.

L'altre gran bloc entorn de Vicenç Caldés (i deixo de moment de banda els documents generats per les seves relacions amb en Pere) fa referència a la postguerra i, gairebé exclusivament, a Bellaterra. Vicenç Caldés és ara director

gerent de la casa Sirvén, sucursal barcelonina d'una impremta francesa, especialitzada en el gravat. La documentació professional és força abundant i d'un interès molt relatiu, potser amb l'excepció d'alguna carta de Xavier Nogués, del període de guerra i posteriors. Hi ha material sobre els Jocs Florals de Bellaterra (la urbanització, que quedi clar, no la universitat, que aleshores encara no existia) i algunes cartes amb els seus amics de sempre. Però d'aquest període, si el personatge té alguna cosa d'interès és per la dedicació a Pere Calders, el seu fill, de qui fa d'informador i, oficiosament, d'agent literari (valgui el símil), simplement perquè aquell era l'escriptor que ell no havia pogut ser. Escriptor en part, per petita que sigui la seva part, creació seva.

Pere Calders: anys d'aprenentatge

No cal dir que la documentació de Caldés i Arús ens porta cap a Pere Calders. Entre el llistat de llibres de la seva biblioteca apareixen la sèrie de títols (gairebé tots) que Pere reconeixia com a part de les seves lectures infantils: Salgari, Juli Verne, Folch i Torres, Edgar Alan Poe, etc. Llevat de Carner i Ruyra (*Pinya de rosa*), que no hi són perquè el pare els deuria tenir a Barcelona i no els devia haver portat a Bellaterra, una casa construïda a la postguerra amb la part que els va correspondre de la venda de can Maurí i on anaven a l'estiu i molts caps de setmana. Allí hi anaren les escorrialles de la biblioteca del pare i els llibres que el nét, Joan, podia llegir en les hores de lleure. Aquesta és, em sembla, la raó de l'esbiaixament del material que ens ha arribat, allò que explica que hi hagi unes coses i no unes altres.

Òbviament, la gran absència en aquest punt és la documentació personal de Pere Calders: cal entendre la diversitat de cases i les complicades peripècies vitals d'una persona que viu una guerra i un llarg exili americà i, doncs, que passa períodes en els quals podia ser i crear problemes als seus familiars més pròxims, per adonar-nos de les mancances que trobem. Tenint, a més, en compte que Pere Calders no fa gaire l'efecte de ser una persona que va preparant-se de cara a la immortalitat. Viu al dia i escriu al ritme que vol i pot, amb un esperit d'arxiver que brilla per la seva absència.

Ben poca cosa tenim, doncs, sobre la seva infantesa, llevat de tot allò que podem deduir de la seva correspondència familiar de l'època d'exili mexicà o dels seus escrits autobiogràfics, escrits que, si se'm permet un incís, es queden sempre a mig camí. Sembla com si Calders (que en aquells darrers anys ironitzava en afirmar que, enlloc de les memòries que li demanaven, escriuria *Les meves amnèsies*) fos incapaç de tirar endavant els escrits autobiogràfics: en comença alguns, en els anys trenta i a la postguerra, però mai no els acaba. Ja ho veurem.

En tot cas, cal destacar que del seu pas per l'Escola Catalana Mossèn Cinto no se n'ha conservat gran cosa. Ultra algunes fotografies, potser l'element més destacable sigui la redacció «Una excursió a la Serra del Tibidabo», amb correccions de Josep Parunella i la qualificació de 9. La narració converteix en versemblants —si és que calia alguna demostració— les afirmacions d'ell mateix i de «Tísner» en el sentit que algunes de les narracions del seu primer llibre, *El primer arlequí*, tenien l'origen en aquests exercicis escolars. Hi trobem també un quadern amb exercicis d'esperanto que hem de suposar que es relaciona amb aquesta etapa escolar. I poca cosa més. El fons conté un plec d'exemplars de *La Mainada*, una revista que sortia de la impremta d'Avel·lí Artís i Balaguer, el qual era també responsable del quadre escènic de l'escola. Sembla que Calders (signant «Pere d'A.») va aportar-hi un dibuix, el d'un campanar, dins el concurs «Els campanars de Catalunya» de l'any 1921, però l'exemplar no és entre els conservats en aquest fons.

El bloc de material més interessant de la preguerra s'ha de situar en el període 1929-1934, és a dir, en els anys en què s'incorpora a l'Escola Superior de Belles Arts (l'Escola de Llotja) i entra en el món del periodisme dins l'òrbita de Josep Janés i Olivé. Tenim alguns documents d'aquest període que demostren el seu pas per Llotja (des d'un full de matrícula fins al carnet que l'acredita com a membre de l'Associació d'Alumnes i Exalumnes de l'Escola Superior de Belles Arts, un document important perquè aquesta associació és la que portarà tot el pes en la lluita per la renovació dels plans d'estudi de l'Escola, una lluita en la qual, segons tots els indicis, Calders hi va tenir un paper rellevant. Alhora, trobem molts escrits de caràcter literari o assagístic, en general fragmentaris i molt difícils de datar, bé que hi ha un petit element que ens pot permetre distingir entre els més antics i els més recents segons si signa Pere d'A. Caldés o si ho fa com a Pere Caldés, en el ben entès que el nom regularitzat no apareixerà fins entrada la guerra, cap a finals de 1936. La primera frontera caldria situar-la a mitjan 1933, com a mínim pel que es desprèn de les seves col·laboracions al *Diari Mercantil*. Però això és molt imprecís. En tot cas, faré una petita i provisional classificació d'aquest material de joventut:

1. *Textos teòrics sobre art*. Tenen, en general, alguna cosa a veure amb el seu pas per Llotja. Com a peça més significativa esmentem-ne una de completa, de sis quartilles apaïssades, mecanografiada, que comença «Les lliçons que m'han interessat més són les primeres d'estètica». El darrer full, verso, conté un resum manuscrit i una anotació, «*Visto*», probablement de la mà del professor, Àngel Ferrant (o, potser, si fem cas de l'opinió de Joan Clusellas, de Pérez Dolz). Es tracta d'un resum o del punt de partida d'un assaig més ambiciós sobre la bellesa, que ens mostra un Calders autènticament preocupat per les qüestions teòriques que

afecten la creació artística, un Calders que investiga i es documenta cercant les contradiccions de les teories clàssiques per tal d'afirmar el caràcter personal, subjectiu, del concepte de bellesa, en la línia dictada per la reforma dels Plans d'Estudi de l'Escola de Belles Arts que havia proposat, ara sí, Àngel Ferrant. El pla d'estudis d'aquest apareix directament defensat a l'esborrany (que és al fons de la UAB) d'un article que ara sabem, gràcies a Josep Bracons, que va ser publicat sota la rúbrica Pere d'A. Caldés al *Butlletí de l'Associació d'Alumnes i Exalumnes de l'Escola de Belles Arts de Barcelona* el 5 de juliol de 1932. Bracons defineix el pla, un pla que seria pròxim al model de la Bauhaus, com una aposta per la modernitat artística a partir del «refús dels mètodes imitatius i de la mentalitat academicista, l'èmfasi en la idea de llibertat creadora, l'exaltació de les dots individuals de l'estudiant o la superació de la divisió entre arts majors i arts menors». Tot això ho trobem en els escrits de Calders. Un exemple (que extrec d'una quartilla apaïxada mecanografiada) seria la negació de l'equació art/temperament, tan característica del tombant de segle: «Considero absolutament equivocat el posar en primer pla, ni en segon, a l'artista com a individu susceptible de traspasar a l'obra seva el seu temperament». L'evidència de la relació Ferrant-Calders, que ens mostra aquest material, ens obre, també, una via diferent, oblidada fins avui, de penetració de l'avantguardisme o, millor, del surrealisme, en el món de l'art i de la literatura. Les preocupacions teòriques de Calders responen a una veritable onada d'inquietuds que afecta Llotja entorn del 1932. En un conte inèdit, «Ninots de vidre», afirma: «Leonard da Vinci era un home que sabia pensar i això és molt per a un artista». D'afirmacions d'aquesta mena n'hi ha unes quantes. Potser caldria destacar un darrer text, que té un vague format de manifest avantguardista (molt vague, val a dir), en el qual tracta «sobre la naturalesa dels miracles», justament per afirmar la «baixa qualitat dels miracles», que intenten resoldre el progrés amb l'engany, mentre que només el treball i la recerca personal són útils per a fer avançar l'art. El Calders teòric, doncs, comença a introduir un seguit de temes que seran ben presents en el Calders creador. Aquest text n'és un clar exemple. En tot cas, aquest material es relaciona amb els seus articles al *Diari Mercantil* (on manté una secció de crítica artística: «Fulls») i al diari *Avui*. Sovint són esborranys o primers esbossos de textos publicats posteriorment.

2. *Poemes*. En total, nou poemes (si deixem de banda alguns aforismes). Alguns són simples jocs humorístics com «L'haca [sic]», «L'oca i la cuca» o, en castellà (sense signar i potser, espero que no, una simple còpia), «Drama rural», un text paròdic. A mesura, però, que Calders es va fent gran, tot i que són d'una qualitat més que relativa, els seus poemes deixen entreveure una intencionalitat que els converteixen en peces d'interès pel que deixen entendre entorn de la seva

formació estètica. Perquè hi podem veure des de possibles influències del futurisme, de Josep Carner o, fins i tot, com he fet al catàleg, es pot relacionar un dels seus poemes sobre els Reis d'Orient amb la reelaboració d'imatgeria popular que feia Àngel Ferrant (encara que la descripció de Calders no correspon exactament a les petites escultures de Ferrant).

3. *Textos narratius*. En aquest apartat cal fer remarques molt diverses perquè el material és, també, molt divers i molt dispers i, en part, inacabat. Probablement hi va haver (potser per part de Vicenç Caldés) un intent d'ordenació, amb un bloc que va anar a parar en un paquet de «fulls dispersos». Ara, passats els anys, aquests «fulls dispersos» han augmentat considerablement, encara que amb un estudi més acurat que el que m'obliga a donar aquesta breu notícia del material, potser se'n podrien fer encaixar alguns altres. En tot cas, alguns contes són mecanografiats o manuscrits de forma molt acurada, com si fossin preparats per anar a la impremta. Ben segur que és el material que li va descobrir Janés i Olivé, el qual seleccionà els contes d'*El primer arlequí*, com «El primer arlequí», «Pista fantasmal», «Epidèmia de son a la Toscana», «El monument de Sonilles», «El pas del temps en el museu sentimental», etc. La tria, sigui de Janés, sigui del mateix Calders, és ben feta perquè, llevat d'«El teatre Caramar», tota la resta és molt inferior al que es va recollir en el llibre. Alguns són contes acabats que algun dia caldrà donar a conèixer: «Reflexes», per exemple, probablement marcat per Trabal; «La bona gent», una narració en la qual el gerent d'una empresa es transvesteix i s'identifica amb la seva àvia; «L'expiació del meu pecat», una narració lleugerament anticlerical; «Bestiesa»; «Artifici»; «Història de l'home que es va malmetre el dispositiu de la ç»; «Penjat a la cua d'una vaca»; «Ninots de vidre»; «El nº 2», un text sobre Scherazada. De fet, trobem tota la sèrie de motius que s'aniran repetint a l'obra de Calders: el temps, les mans, la màgia, el circ, el capgirament de la realitat, oracles i prediccions, etc. En algun cas, es tracta de proses que no arriben a entrar en la narració («Cronòmetres», per exemple). A destacar l'ús que fa, en moltes d'aquestes narracions, de material autobiogràfic, sovint relacionable amb can Maurí i amb els seus records de les golfes de la casa. Potser, en aquest sentit, el text més emblemàtic sigui una novel·la inacabada (arriba, amb buits, a 101 quartilles mecanografiades) que porta el títol de *L'amor de Joan*. En un cas, a «Estudi CCC S en C», es proposa directament d'explicar la creació, per part d'ell i de Cluselles, del taller de dibuix. Tres fulls i la narració es perd. Fa la impressió que Calders només s'interessa per ell mateix quan pot generalitzar el seu cas particular a través de la imaginació, quan parla dels homes i no d'ell mateix.

4. *Cinema i teatre*. Faig aquest apartat per dos textos que tenen moltíssim d'interès. Un és una paròdia de cinema de terror, escrita per Calders i protagonitzada per Enric Cluselles i Amàlia Casals i que, segons Cluselles, va arribar a ser filmada al terrat de casa les germanes Casals, al carrer del Doctor Dou. Demostra, em sembla, com a mínim que, a en Calders, ultra l'interès per la imatge, el cinema se li converteix en un autèntic punt de referència cultural. A més, entre els seus papers, hi trobem també un guió cinematogràfic mecanografiat signat per Enric Serra, germà del pintor Eudald Serra, amic de Calders dels anys de Llotja. En relació amb el teatre, comptem amb una peça teatral sense títol i inacabada, de ressons clarament pirandel·lians en fer explícita la teatralitat de l'obra (amb referències a l'apuntador, als assaigs, al públic, etc.). La presència d'un mort en una casa miserable provoca la desfilada de personatges, des del fuster i el decorador que vénen a construir el cadafal que ha encarregat el propi difunt, fins a detectius i estranys personatges amb barret de copa. En conjunt, es va creant un clima estrany, en el qual comencen a aflorar un seguit de motius que esdevindran recurrents del món caldersià, com la casa, el jardí, el rellotge, dos bessons, etc. Malauradament, com passa en molts dels textos inacabats de Calders, ni tan sols arribem a entrar en matèria.

5. *Periodisme*. El fons Calders ens proporciona dues peces molt interessants en relació amb la seva entrada en el món del periodisme (i deixo ací de banda alguns esborranys d'articles sobre art, als quals ja he fet esment). Em refereixo al procés d'elaboració-transformació del «reportatge» «Uns quants dies entre ximplés», sobre el taller d'escenografia de Karel Černý, que podem seguir en diversos estadis, en els quals va dissimulant els noms reals dels personatges; i, sobretot, la llarga carta-dietari que dirigeix al seu pare l'octubre-novembre del 1933, en la qual se'ns narra el procés de creació i caiguda de l'*Avui. Diari de Catalunya*, creat com a cooperativa, en la qual, pel que podem deduir d'aquests papers, la tutela de Vicenç Caldés hi tenia una certa importància.

6. *Dibuixant professional*. Comptem amb algunes mostres de les seves activitats professionals com a dibuixant comercial. Tenim notícia, gràcies a un retall de la revista *Mirador* i a una anotació a llapis del seu pare, que el 1930 havia participat en un concurs de cartells de la Casa Segalà. *Mirador* assenyalava el seu cartell, signat X.44, com a mereixedor d'una menció que no li havia estat concedida. En tot cas, Calders treballa professionalment com a dibuixant i decorador, de vegades amb encàrrecs que li arriben a través del seu pare (com els de Bassa i Pagès, als quals presenta una factura que no arribarà a cobrar); i, a partir del 1933 i fins a l'esclat de la guerra, per a la casa Cartonajes Sans. En tot cas, al fons de la UAB hi ha algunes feines d'aquests anys: una participació de la

loteria per a la «Litografía José López», les factures de l'empresa del seu oncle «Jaime Caldés. Electricidad», un rebut per a «E. Navarro Roquejofre. Bordados de arte», un fulletó dels vins «Sava» de Jerez de la Frontera, les targetes d'«Antoni Tomàs. Pintor» i de «Ribó, Art fotogràfic», així com la invitació de l'exposició «31 retrats» d'escriptors, obra d'aquest fotògraf, a la Casa de Cultura d'Igualada. Són feines humils elaborades dins la tradició art *déco*, fetes amb gust i economia de mitjans.

7. *El ninotaire*. A destacar, finalment, entre els papers del fons de la UAB, algunes revistes que mostren el seu inici com a ninotaire: un exemplar de *La Veu de Sant Martí*, del 17 de febrer de 1933, amb un acudit signat «Pere d'A.», que denota un estretíssim lligam amb el dibuix de Xavier Nogués («el millor ninotaire del món», segons un text que publica al *Diari Mercantil*); i dos exemplars de *Gràcia-Rambles*, del 1934, una revista que respon al model de revista d'humor que havia demanat en un article publicat al *Diari Mercantil*. Tot fa pensar que la revista l'havia dissenyada ell, si no exclusivament, gairebé. De publicació quinzenal, només se'n varen arribar a publicar cinc números.

El període bèl·lic

Aquest bloc de material, relacionat amb el Calders jove, és una de les grans aportacions, no només al coneixement del personatge sinó també, als anys trenta i a l'emergència de les noves tongades d'escriptors i artistes. Menys material tenim en relació amb la guerra. És lògic, per raons polítiques (conservar el material de les seves activitats antifranquistes podia comprometre'l i comprometre els seus familiars) i per raons de trasllats, exili, etc. N'és un bon exponent, em sembla, l'àlbum, potser iniciat per ell mateix i continuat pel seu pare a la postguerra, que comença amb aquella magnífica carta de felicitació de «Tísner» escrita amb paper de *La Publicitat* acusant rebuda d'*El primer arlequí*. En aquest àlbum s'hi anaven enganxant les crítiques i comentaris de premsa, però, quan arribem als llibres i al material de guerra, les pàgines han estat tallades. Potser per evitar problemes si hi havia escorcolls policials a la immediata postguerra o, potser, amb motiu de la visita de la policia franquista que els seus pares van rebre quan Calders, el 1962, va sol·licitar permís per repatriar-se. En tot cas, aquest àlbum, que conté a més de retalls de premsa algunes cartes personals («Tísner», Rubió i Balaguer, Feliu Elias, Plàcid Vidal, Oller i Rabassa, etc.), és una altra de les joies del fons.

D'aquest període es conserva el manuscrit de *Gaeli i l'home déu* (la novel·la escrita el 1938 i publicada per Amanda Bath el 1986) i el d'*Unitats de xoc* preparat per a la impremta, amb un esborrany de pròleg a una possible segona edició, en el qual sembla que es defensa d'algunes acusacions d'abstencionisme explicant les

circumstàncies personals en què es trobava el juliol de 1936, circumstàncies que van fer que fos declarat inútil per a l'exèrcit, i la posterior incorporació com a voluntari al Cos de Carrabiners. També es conserven alguns plecs solts impresos dels dos primers capítols de l'obra i un extens fragment, amb correccions, de la traducció castellana. L'altra obra d'aquest període, *La cèl·lula*, hauria d'ésser en aquest bloc, però no hi és. En canvi, amb motiu de l'exposició, s'ha incorporat tota la documentació de Pere Calders com a soldat, sergent del Cos de Carrabiners. Es tracta de la documentació amb la qual Calders es va moure a Catalunya i a França, fins que va arribar, a finals de juliol de 1939, a la ciutat mexicana de Veracruz. Calders l'havia deixada a Mèxic i va arribar a Catalunya després de la seva mort. Aquesta documentació ja va ser utilitzada per Agustí Pons en la seva biografia de Calders. Inclou la seva cartera de militar; el retall del DOG amb el nomenament; alguns documents d'identificació; un certificat com a membre de l'Agrupació d'Escriptors Catalans signat per Joan Oliver i corroborat pel cap provincial de la UGT; un altre, signat a Girona el 27 de gener per Josep Pous i Pagès com a president de la Institució de les Lletres Catalanes, i amb el vistiplau del batlle de Prats de Molló, acreditant-lo com a escriptor i home de bons costums; la postal tramesa al seu pare des de Prats de Molló signant Pierre Rossignol (aquesta prové de la casa de Bellaterra); i tota la documentació del viatge amb el vaixell *Mexique*, inclosa la carta de comiat de Francesc Trabal (que acompanyava una altra carta en la qual el presentava a Carner) i el certificat, també de Trabal, delegant-lo per a organitzar els nuclis d'escriptors catalans de Mèxic.

L'exili. La correspondència amb el pare

Del període d'exili en tenim, sobretot, gràcies als bons oficis del seu pare més que als seus, la correspondència familiar. Aquest és un altre dels grans nuclis d'interès d'aquest fons, perquè tot i els buits que presenta, es tracta d'un epistolari extensíssim i de gran interès. És clar que tindria més d'interès si la comunicació no s'hagués vist condicionada pel temor al control franquista de la correspondència amb els exiliats, un temor que acabava de prendre cos quan, potser per deficiències del servei de correus, les cartes es perdien o es retardaven enormement. Les angoixes, els malentesos, els buits informatius, els equívocs, etc., són habituals, però, alhora, és inqüestionable el seu interès, l'humà i el documental. Cal tenir en compte que en les relacions entre ells, pare i fill, hi ha un problema familiar de fons: Calders es divorcia, a Mèxic, de Mercè Casals i es casa amb Rosa Artís, però el fill de Pere Calders, Joan, s'ha quedat amb els avis, que el veuen com el que és, òbviament, el seu nét, però també com el que els resta d'en Pere. Justament, per no separar-se d'ell, acullen a casa seva Mercè Casals quan aquesta torna a

Barcelona el 1946. Aquest fet es plantejarà com un problema quan, el 1962, Pere Calders i Rosa Artís es proposen de reintegrar-se a Catalunya. A les cartes, intentant evitar de ferir-se els uns als altres, aquesta presència es converteix en un conflicte que genera molts equívocs i que, justament perquè el divorci mexicà no era reconegut a l'Estat Espanyol, posa en perill la possibilitat de reintegració familiar. En aquest sentit, aquell vell modernista, que es mou ara en els cercles literaris pairalistes i més aviat conservadors, es mostra com un home de principis i plenament conseqüent amb els compromisos que ha adquirit.

La correspondència, tal com ens ha arribat, comença en castellà —podem, doncs, imaginar la sèrie de condicionaments que l'envolten— el març de 1943: són inicialment cartes de Vicenç Caldés dirigides al seu fill. El 1946, però, trobem ja cartes de Pere. En els primers moments, com és lògic, les qüestions familiars són les que predominen: el divorci i les conseqüències que puguin derivar-se'n. La presència de la Rosa trigarà a fer-se notar. Després, la seva integració serà un dels motius recurrents. Tanmateix, les cartes són molt espaiades i amb molts buits. El 1945, amb alguna vacil·lació, es passa al català i, lentament, es va agafant més confiança, de manera que Vicenç Caldés comença a parlar directament de la situació política, sobretot en relació al grau de permissivitat per a l'edició de llibres catalans i per al teatre català: l'«escletxa». La revista *Destino* passa, de ser demonitzada, a convertir-se, entrats els cinquanta, en un punt de referència. Alhora, anem descobrint la diversitat de posicions que l'exili manté davant de la literatura catalana de l'interior i davant de la pròpia pràctica literària a l'exili. Calders, per exemple, creu que cal despolititzar les publicacions de fora perquè puguin entrar a Catalunya i cobrir els buits culturals de l'interior. Per això, es resisteix a col·laborar a *La Nova Revista*, del seu sogre Artís i Balaguer, i es resisteix a entrar a la redacció de *Pont Blau* si la revista no abandona la política i es limita a fer literatura.

Lentament, van apareixent informacions sobre la seva pròpia activitat com a escriptor. Sabem, per exemple, per una carta de l'abril de 1947 que Vicenç Caldés guardava *Gaeli i l'home déu* i *La cèl·lula*. En aquesta mateixa carta fa una abrandada defensa de la literatura del seu fill: segons ell, li van escatimar el premi «Crexells» del 1938, que va endur-se'n Noel Clarasó. Aquest tema es repetirà en diverses ocasions. Alhora, el pare viu adelerat per veure obres escrites o dissenyades pel seu fill, com *Acolman. Un convento agustino del siglo XVI* (del 1946). Anem seguint esperances i decepcions en l'edició dels seus llibres i, no cal dir-ho, tot el complicadíssim procés que porta *Cròniques de la veritat oculta* a dir-se com es diu, a contenir el que conté i a presentar-se al premi «Víctor Català». Anem, també, seguint les relacions de Calders amb el món editorial de l'interior, els

problemes en l'edició de la *Ronda naval sota la boira* (que fracassa al «Joanot Martorell» i és rebutjada pel Club dels Novel·listes i per l'Albertí). Tot i que el pare desitjaria que es parlés més de literatura, en Pere defuig el tema i només de tant en tant reporta comentaris elogiosos de tercers (sobretot de Carner) sobre els seus contes. Quan el seu pare llegeix els contes del seu fill a *Lletres*, queda descontent, de manera que en Pere es veurà obligat a explicar-se. És la primera vegada que apareix un comentari sobre la pròpia obra. Hi trobem, ja, una qüestió que anirà fent-se present: la importància (tancant o obrint una nova etapa) de «La ratlla i el desig», publicada a la *Revista de Catalunya* del 1947: «L'objecció que em fa la trobo molt justa, i és curiós comprovar que, des de fa temps, el protagonitzar els meus contes parlant en primera persona, va semblar-me una tècnica —per dir-ho així— esgotada dins de la meva producció. La darrera vegada que me n'he servit, ha estat en el conte destinat a aquella revista de París el sumari de la qual vostè, pare, va sentir per ràdio». Tot seguit es vanagloria del fet que Armand Obiols, Pompeu Fabra i Josep Carner haguessin volgut que el seu nom figurés en el número de la represa. I, afegeix, la revista anglesa *Adam* li ha publicat dos contes al costat dels millors escriptors catalans (Mossèn Cinto, Maragall, Carner, Víctor Català, Riba, etc.). Tanmateix, tot i aquestes afirmacions i els èxits internacionals que anirem coneixent, escriu poc. Aquest fet ens explica per què crea els *Fascicles Literaris* (1957-1958), que escriu, edita i distribueix ell tot sol: són un exercici de disciplina, la necessitat d'imposar-se un ritme.

Coneixem els canvis de pis, la marxa de l'estudi de dibuix, les seves col·laboracions a les editorials, l'entrada a Publicistas Mexicanos, els negocis com a importador de llibres (Distribuciones Selectas) o com a impressor (Cal-Fer), amb els corresponents fracassos. De tant en tant, ha d'explicar fil per randa el que cobra i els «luxes» —relatius, és clar— en què viu, per tal de tranquil·litzar la família. Sabem quines màquines d'escriure té (Oliver 12, regalada per la Rosa; l'Adler, al despatx, i l'Olímpia, de Barcelona, en el record), les màquines de fotografiar i de filmar i, sobretot, el seu invent per perfeccionar el fotogratat i la impressió en *offset*, un tema que es converteix en recurrent en un bon grapat de cartes a partir de finals del 1947 i que fins al 1950 l'ocupa intensament. Després, vindran invents sobre rotulació. Perquè Calders sempre cerca com innovar. El 1952 informa amb orgull que dues portades seves per a l'editorial UTEHA han estat seleccionades per representar Mèxic en una exposició sobre el disseny del llibre al Victoria & Albert Museum de Londres.

A partir del 1955 i fins al 1961, les cartes conservades són molt poques. Ara, des del desembre de 1961 i fins a la carta escrita des del port de La Corunya el 29 d'octubre de 1962, n'hi ha un bloc extensíssim, que respon al procés de preparació

del viatge de tornada. Tots els problemes hi són minuciosament tractats: la situació familiar, la professional (que ens explica la cartera de materials professionals, de publicitat i de disseny, fets a Mèxic, que es conserven en el fons), l'allotjament, la qüestió econòmica, etc. El bloc es tancarà amb el report epistolar del viatge de tornada.

Altra correspondència

Abraçant Mèxic i Catalunya, ens han arribat, també algunes cartes. El bloc més important és del moment d'arribar a Catalunya, quan Calders retroba amics amb els quals no s'havia relacionat des d'abans de la guerra o des de l'estada a Roissy-en-Brie. El conjunt (o la manca de conjunt) ens demostra que Calders era un pessim curador de la correspondència que rebia. En molts casos, malgrat l'àmplia relació epistolar mantinguda, en resta només un document. Seria el cas de Joan Triadú, amb qui es va cartejar ja des dels primers anys cinquanta: Triadú havia conservat amb cura les cartes de Calders, mentre que entre els papers d'aquest només se'n conserva una, del 1957. Hi ha, tanmateix, correspondència — insisteixo: sempre molt dispersa— de Rafael Vidal, Joan Oliver, Joan Sales, Xavier Benguerel (quatre cartes, tres del 1963), Agustí Bartra, Ferran de Pol (una carta), Rafael Tasis (una carta de 26 de novembre de 1962 i una altra del mateix Calders de rèplica a la crítica que Tasis li havia fet de *L'ombra de l'atzavara*), Sebastià Estradé (una carta), Miquel Fornaguera (un mestre de l'Escola Mossèn Cinto), Osvald Cardona, Joan Colominas, J. Soler-Vidal, Ramon Comas, Josep M. Poblet, Ramon Aramon, Claudi Esteva Fabregat, Martí Bas, Àngel Pérez Puerta, Pau Garsaball i, òbviament, Avel·lí Artís-Gener i família (entre la tornada de l'un i la de l'altre, n'hi ha un bloc important i de notable interès).

Les novel·les inacabades

Un punt i a part mereixen les novel·les inacabades que ens han arribat. Ja he parlat de *L'amor de Joan*, datable entorn de 1930. A Mèxic n'arrossega una, *La ciutat cansada*, començada el 1944 i abandonada, després d'un intent per reprendre-la, el 1952. El tema, que gira entorn d'aquests personatges messiànics i contradictoris tan caldersians, més que quedar-li antiquat, com insinua en una carta al seu pare, se li degué esgotar amb l'allargassament de l'escriptura, amb la manca d'incentius, tot i que en va publicar un fragment a la revista *Lletres*. En els primers seixanta va començar una novel·la de temàtica mexicana, *La marxa cap al mar*, de la qual se'n conserven 64 holandeses manuscrites. El motiu argumental el constitueix l'intent de canviar la dieta de la població indígena, abocant-la planificadament al consum de peix. El pretext obeeix, potser, a alguna iniciativa

concreta del govern mexicà. En tot cas, el motiu posa en moviment tot un joc de maneres de ser, d'encarar el sentit de la vida, i obre una espiral de tensions que, amb l'obra inacabada, no sabem on hauria portat. L'hem de situar, però, en els moments anteriors al retorn a Catalunya perquè conté referències explícites a la guerra de Cuba, a les matances del Congo i a les revoltes racials dels Estats Units.

Finalment, ja a Catalunya, entorn de 1966, escriu *Sense anar tan lluny*, que s'ha conservat mecanografiada (amb algunes discontinuïtats) i en quatre quaderns manuscrits, en els quals manca l'inici, però comprenen un capítol més que la versió mecanografiada. *Sense anar tan lluny* és una novel·la sobre el temps, el personal i el col·lectiu, i té com a pretext argumental un experiment que una fundació americana realitza a Catalunya per fer viure alhora el passat, el present i el futur. Totes aquestes obres (i, encara, algun manuscrit escadusser escrit a Mèxic) ens mostren, no el Calders titubejant dels anys trenta, sinó l'escriptor madur, creatiu, dels cinquanta i seixanta. Però potser per la manca d'incentius, per la poca dedicació a la literatura o, potser també, per qüestions d'insatisfacció estètica, les obres es queden a mig camí. Insisteixo: caldrà publicar-les com a peces d'un trencaclosques. Tenen un bon nivell literari i els lectors de Calders agrairien, em sembla, tenir-les a l'abast.

Acabaré aquest report assenyalant que el fons Calders té, encara, un altre material: els disquets del seu primer ordinador, un Amstrad, amb el qual va escriure una colla d'anys. És sabut que aquests disquets són molt delicats i, probablement, si ara els intentéssim llegir, ja no hi seríem a temps. Per això vam convertir tot el material que contenen (documents de text) en paper: són els articles publicats al diari *Avui*, a *El Periódico* i a *La Vanguardia* entre els anys 1986 i 1989 i, encara, alguns textos posteriors. S'hi compten, a més dels articles, alguns llibres (com *Fumar o no fumar*), alguns contes (en general, sembla, publicats en els darrers volums) i una amplíssima correspondència (en aquest cas, les cartes escrites per ell en aquests mateixos anys). Aproximadament un centenar de corresponsals entre escriptors, professors, polítics, ajuntaments i institucions.

Bé: aquest és, a grans trets, el fons, dipositat actualment a la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona. Gràcies a un projecte de recerca de l'Institut d'Estudis Catalans, el llegat s'ha anat completant amb un amplíssim fitxatge dels seus escrits i dibuixos publicats a la premsa diària i a les revistes, tot un conjunt que en el futur serà consultable a través d'Internet, sigui en una pàgina web que contindrà més de sis-cents documents, sigui directament en un banc de dades que permetrà accedir a la major part d'aquesta documentació.

També, a través d'aquest projecte de l'IEC, s'editaran les novel·les i la correspondència més interessant.

L'objectiu és, al capdavant, promoure la lectura i l'estudi d'una obra que conserva tota la seva actualitat. És la manera de correspondre a la confiança de l'escriptor en cedir els seus papers a la nostra universitat.

Jordi Castellanos
Universitat Autònoma de Barcelona
Maig 2008